

УДК 351.84+346.548+658.5

DOI: 10.25140/2411-5215-2018-4(16)-49-55

Ніна Лосовська

СОЦІАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ БІЗНЕСУ В РИНКОВИХ УМОВАХ

Ніна Лосовская

СОЦИАЛЬНАЯ ОТВЕТСТВЕННОСТЬ БИЗНЕСА В УСЛОВИЯХ РЫНКА

Nina Losovska

SOCIAL RESPONSIBILITY OF BUSINESS IN MARKETING CONDITIONS

У статті досліджено, що в Україні соціальна відповідальність бізнесу перебуває в початковій стадії свого розвитку. Обґрунтовано, що зовнішні та внутрішні фактори змушують бізнес не просто виконувати соціальні функції, але і проявляти підвищену соціальну активність. Визначено вплив суспільства на ефективність діяльності бізнесу якістю робочої сили, рівнем купівельної спроможності. Виділено напрями державного стимулювання соціальної відповідальності бізнесу. Визначено, що в Україні формується власна модель соціальної відповідальності без активного державного втручання, що гальмує її розвиток.

Ключові слова: соціальна відповідальність бізнесу; суспільство; державне регулювання; бізнес; економічний розвиток; бізнес-структури.

Бібл.: 11.

В статье исследовано, что в Украине социальная ответственность бизнеса находится на начальной стадии своего развития. Обосновано, что внешние и внутренние факторы заставляют бизнес не просто выполнять социальные функции, но и проявлять повышенную социальную активность. Определено влияние общества на эффективность деятельности бизнеса качеством рабочей силы, уровнем покупательной способности. Выделены направления государственного стимулирования социальной ответственности бизнеса. Определено, что в Украине формируется собственная модель социальной ответственности без активного государственного вмешательства, что тормозит ее развитие.

Ключевые слова: социальная ответственность бизнеса; общество; государственное регулирование; бизнес; экономическое развитие; бизнес-структуры.

Библ.: 11.

The article investigates that in Ukraine the business social responsibility is at the initial stage of its development. It has been substantiated that external and internal factors force business not only to perform social functions, but also to show the increased social activity. The influence of society on the efficiency of business activity by the quality of labor, the level of purchasing power has been determined. The author highlighted the directions of state incentives for the business social responsibility. It has been determined that Ukraine's own model of social responsibility is being formed without active government intervention, which hinders its development.

Keywords: business social responsibility, society, government regulation, business, economic development, business structures.

References: 11.

JEL Classification: M14

Постановка проблеми. Перехід України до сталого економічного розвитку, її інтеграція до європейського і світового співтовариства вимагають запровадження сучасної практики взаємодії суспільства, держави й бізнесу, які дали б змогу посилити взаємну відповідальність усіх її учасників, створити умови для подальшого стабільного розвитку країни.

Сучасне суспільство розвивається в нестабільних та швидкозмінних умовах. Внутрішній та міжнародний ринки характеризуються зростаючим рівнем конкуренції, яка змушує бізнес-структури знаходити способи оптимізації як внутрішнього, так і зовнішнього середовища з метою максимально ефективного використання своїх можливостей та мінімізації загроз. Оскільки бізнес як частина суспільства має суттєвий вплив на його розвиток, дедалі більшого значення набуває питання його соціальної відповідальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні питання формування та розвитку соціальної відповідальності бізнесу, її економічні, інституціональні та правові аспекти розглянуто в працях таких зарубіжних та вітчизняних науковців, як М. Альберт, О. Березіна, Х. Боуен, А. Вільямс, В. Воробей, І. Жиглей, Ф. Котлер, Є. Коваленко, М. Мескон, Т. Саваєва, Л. Селіверстова, Н. Шинкарук, Н. Шира, Ф. Хедоурі, Р. Фриман та інших.

Виділення недосліджених частин загальної проблеми. Віддаючи належне розробкам вітчизняних та закордонних дослідників з цієї проблеми, актуальним на сьогодні залишається аналіз підходів до формування та реалізації соціальної відповідальності бізнесу та пошук найкращих практик для використання у вітчизняній економіці.

Мета статті. Метою статті є аналіз підходів до визначення соціальної відповідальності бізнесу, визначення ролі держави в забезпеченні соціальної відповідальності бізнесу та обґрунтування напрямів вдосконалення розвитку соціальної відповідальності бізнесу в ринкових умовах господарювання.

Виклад основного матеріалу. Цінність розвитку соціальної відповідальності бізнесу полягає в мінімізації компаніями негативних наслідків своєї виробничої діяльності, у вирішенні проблем глобального й місцевого розвитку, у формуванні атмосфери передбачуваності, довіри та спільних цінностей у суспільстві. Бізнес завдяки соціальній відповідальності стає більш стійким в економічному та соціальному плані, отримує можливість збільшення своїх нематеріальних активів.

Соціальна відповідальність бізнесу в контексті розвитку суспільства досліджується досить давно. Переважним підходом до її розуміння до середини ХХ століття було зобов'язання створювати прибуток для своїх власників (ціна або спосіб одержання прибутку не мали жодного значення) [1].

Відомий американський соціолог Д. Белл зауважує, що «управління корпорацією лише як економічний інструмент означає повне нерозуміння значення соціальних змін за останні півстоліття» [2, с. 378].

Сучасне розуміння соціальної відповідальності бізнесу перед суспільством, безумовно, виходить за межі задоволення інтересів акціонерів та інвесторів. Сьогодні як широкою громадськістю, так і науковим співтовариством визнається, що бізнес як невід'ємна частина суспільства не може діяти в ізоляції від нього й тому повинен враховувати інтереси більш широких верств населення [3, с. 62].

Соціальну відповідальність бізнесу можна визначити і як вільний вибір компанії на користь підвищення рівня добробуту суспільства за допомогою відповідних підходів до ведення бізнесу та надання корпоративних ресурсів. У загальному розумінні соціальна відповідальність – це всі дії компанії, які позитивно впливають на суспільство [4, с. 67].

Під соціальною відповідальністю бізнесу розуміється поведінка, що забезпечує досягнення балансу інтересів усіх сторін-учасниць у сфері соціально-економічних відносин з урахуванням як соціальної й економічної ефективності, так і принципів соціальної справедливості [5, с. 45].

Отже, підсумовуючи різноманітні підходи, можна зробити висновок, що соціальна відповідальність бізнесу – це відповідальність бізнес-структур за дотримання норм і правил, неявно певних або невизначених законодавством, що впливають на якість життя окремих соціальних груп і суспільства загалом. Під соціальною відповідальністю бізнесу треба розглядати поведінку, що забезпечує досягнення балансу інтересів усіх учасників сторін у сфері соціально-економічних відносин, з урахуванням як соціальної та економічної ефективності, так і принципів соціальної справедливості.

Соціальна відповідальність бізнесу є добровільною діяльністю підприємств приватного й державного секторів, спрямованою на дотримання високих стандартів господарської діяльності, соціальних стандартів та якості роботи з персоналом, мінімізацію шкідливого впливу на навколишнє природне середовище з метою вирівнювання наявних економічних і соціальних диспропорцій; створення партнерських відносин між бізнесом, суспільством і державою; покращення результативності бізнесу в довгостроковому періоді [6].

Важливе питання в розумінні соціальної відповідальності полягає в тому, чи повинна вона стати об'єктом громадського регулювання або це підриває саму основу цієї ідеї. При цьому питання стосується саме державного регулювання, оскільки певне саморегулювання відбувається в межах різного роду бізнес-структур та роботодавців і міжнародних організацій.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Цілком очевидно, що держава повинна забезпечувати населення усіма найважливішими соціальними, матеріальними, та іншими необхідними благами для ефективного його розвитку, але насправді не все так просто, як здається на перший погляд, і в цьому випадку під соціальною відповідальністю слід розуміти відносини більш владних верств суспільства з менш владними і такими, що потребують захисту та підтримки.

Держава за своєю суттю відіграє роль деякого регулятора в ринкових відносинах через недосконалість останнього, вона створює механізми управління ринком. Формування державного бюджету за рахунок коштів, отриманих від податків, мит, митних зборів та інших джерел доходу, йде на вирішення низки проблем, зокрема й соціальних. Державою розробляються контрольні механізми з цього питання, що є завданням соціальної політики, але держава та її закони, які б досконалі вони не були, не в змозі регулювати всі можливі аспекти ведення бізнесу. Якщо контроль над формальними сторонами ще може бути встановлений, то нав'язати доброзичливе ставлення до навколишнього світу ззовні неможливо. Тому так важливо заохочувати зусилля вітчизняних компаній щодо встановлення культури виробництва, з впровадження принципів соціальної етики, з вироблення оптимальних шляхів розвитку діяльності.

Сучасні держави усвідомлюють вигоду участі бізнес-одиниць у соціальній політиці, оскільки в результаті розподілу соціальної відповідальності в суспільстві збільшується ефективність усунення вад держави – низький рівень життя населення, високе безробіття, соціальна незахищеність [7, с. 13].

Вивчення еволюції поглядів дослідників (А. Пігу, Й. Шумпетера, В. Зомбарта, Е. Чемберліна й ін.) на роль держави в реалізації соціальної відповідальності бізнесу демонструє, що на початку ХХ століття не існувало терміна «соціальна відповідальність», це не передбачало активної державної участі у створенні умов для реалізації соціальної відповідальності бізнесу. Однак у зв'язку з посиленням монополізації економіки спостерігається зміщення акцентів в усвідомленні необхідності державного регулювання соціальної відповідальності бізнесу [8, с. 19].

Стимулювання соціальної відповідальності бізнесу не означає участь підприємців у соціальних програмах за «адекватну винагороду» – створення сприятливих умов або, що між бізнесом і державою доречний торг щодо преференцій, що надаються за певні дії. Прикладом ефективною співпраці може бути укладання угод між суб'єктами підприємницької діяльності й державними органами. Предметом угод може виступати заробітна плата – встановлення її рівня і термінів виплати, різні соціальні інвестиції, спільне утримання об'єктів соціальної сфери в сільській місцевості та ін. Подібні угоди чинять позитивний ефект на розвиток економіки регіонів, створення нових робочих місць, підвищення заробітної плати [9].

Державне стимулювання повинно включати: прогнозування, бюджетування, ліцензування, фінансування, оподаткування, кредитування, адміністрування, нагляд, контроль та облік.

Основні напрямки стимулювання державою розвитку соціальних програм повинні стати:

- створення програм співробітництва в соціальній сфері між державою та бізнес-структурами;
- нормативне закріплення соціальної відповідальності підприємств приватного сектору;
- створення системи пільг для роботодавців, які формують подібні програми;
- державна допомога щодо формування соціальних програм;
- розвиток стимулюючого законодавства;
- введення обов'язкової соціальної звітності для підприємств, що належать певним галузям.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Держава може використовувати свої ресурси для формування партнерств із бізнесом у соціальній сфері, при цьому конкретні ролі можуть бути різними. Багато фахівців та політиків вважають, що найважливішим інструментом вирішення соціальних проблем має стати подальше поглиблення демократії, яке пов'язується з ідеєю партнерства та участі [10]. При цьому партнерство визначається як організаційна система прийняття рішень і їх реалізації, мобілізуюча коаліцію інтересів навколо спільної проблеми. Роль держави в цих умовах полягає в розвитку співробітництва та забезпеченні діалогу між стейкхолдерами при обліку їхніх інтересів.

Хоча соціальну відповідальність бізнесу формально ототожнюють із добровільними необов'язковими за законом соціальними ініціативами бізнесу, на практиці соціальну відповідальність неможливо розглядати окремо від політики держави.

Соціальна відповідальність бізнесу з'явилася як на національному, так і на міжнародному рівні, як відповідь на недоліки й обмеження державного регулювання, відображаючи значною мірою «дефіцит держави». Це пояснює, чому вона стала останнім часом настільки поширеною та досліджуваною в європейських країнах, де за деякими аспектами роль держави зменшилася і зросло значення ринку й бізнесу. Проблеми держави допомагають зрозуміти зростаючу важливість соціальної відповідальності, відображаючи недоліки чинного законодавства щодо регулювання діяльності бізнесу як на національному, так і на міжнародному рівні.

У межах тенденції формування чіткого поняття і структури соціальної відповідальності відбулося формування декількох моделей корпоративної соціальної відповідальності. Так, найбільший інтерес представляють Європейська модель корпоративної соціальної відповідальності й модель корпоративної соціальної відповідальності США. Ці моделі були сформовані в процесі взаємодії представників бізнесу і держави. Треба зазначити, що при формуванні Європейської моделі корпоративної соціальної відповідальності та моделі корпоративної соціальної відповідальності США ініціатива співпраці виходила більшою мірою від представників бізнес-структур.

Європейська модель соціально-економічної відповідальності компаній характеризується соціальними інвестиціями й розвиненими партнерськими угодами. Відмінною особливістю європейської моделі є організація господарських процесів таким чином, щоб виникали можливості створення додаткової вартості на кожному етапі узгодження інтересів суб'єктів суспільства. В європейському суспільстві частина одержуваного прибутку розглядається як необхідні інвестиції в розвиток персоналу компаній, муніципальних утворень, науки і технологій, що в майбутньому дозволяє фірмам максимізувати прибуток, а суспільству розвиватися [11, с. 78].

Відмінними характеристиками Європейської моделі корпоративної соціальної відповідальності є:

- соціальні заходи, реалізовані в межах програми корпоративної соціальної відповідальності – це постійна складова бізнес-процесів компаній;
- корпорації мають високий рівень відповідальності перед суспільством, який значною мірою регламентується законодавством;
- домінуючим напрямом корпоративної соціальної відповідальності є соціальний захист зайнятого населення і боротьба з безробіттям;
- у процесі реалізації програм корпоративної соціальної відповідальності європейськими корпораціями часто застосовується принцип колективної солідарності;
- європейські корпорації використовують порівняно вузький арсенал можливостей інформаційного супроводу заходів у межах корпоративної соціальної відповідальності;
- досить високий рівень соціальної активності європейських корпорацій.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Американська модель соціально-економічної відповідальності компаній акцентує увагу на здійсненні благодійної діяльності. Благодійна діяльність розглядається не як безоплатна допомога, викликана почуттями співпереживання, а як інструмент маркетингової діяльності, що дозволяє використовувати нестандартні способи просування продукції на ринку, що збільшує впізнаваність бренду фірм.

Американська модель корпоративної соціальної відповідальності відрізняється від Європейської моделі корпоративної соціальної відповідальності за певними ознаками:

- заходи щодо корпоративної соціальної відповідальності, що продаються американськими корпораціями, реалізуються через благодійні фонди;
- рівень соціальної активності американських корпорацій нижче в порівнянні з європейськими корпораціями;
- основні відносини американських корпорацій у сфері праці та соціальної політики засновані на принципах індивідуалізму;
- методи інформаційного супроводу заходів із корпоративної соціальної відповідальності в США більш різнобічні, ніж в Європі.

Наявні відмінності американської моделі від європейської зумовлені, по-перше, ступенем участі держави в господарському житті економічних суб'єктів, по-друге, основними принципами ведення господарської діяльності (в Америці превалюють принципи ринкової економіки, в Європі – принципи соціально орієнтованої ринкової економіки).

Розглянуті моделі соціальної відповідальності бізнесу насамперед розрізняються роллю держави в її регулюванні. Моделі розглядаються в розрізі дилеми: чи визначає бізнес міру свого внеску в розвиток суспільства самостійно або формальні й неформальні інститути забезпечують узгодження суспільних інтересів, які потім трансформуються в обов'язкові вимоги до бізнесу.

Відповідно до варіанта вирішення цієї дилеми модель може вважатися відкритою (США) або закритою (Європа). Необхідно зауважити, що є ще одна модель – змішана, яка представлена британською моделлю соціальної відповідальності бізнесу.

Британська модель поєднує елементи перших двох вищезгаданих моделей соціальної відповідальності бізнесу та при цьому характеризується значним ступенем залученості держави й інститутів суспільства в процес узгодження суспільних інтересів, а також просування та заохочення кращих практик реалізації соціально відповідальної поведінки.

Важливо також відзначити активну участь Британії в розвитку соціальної відповідальності бізнесу, яке проявляється в таких формах, як створення державно-приватних партнерств в освітньому секторі, підтримка ініціатив у сфері соціальної відповідальності бізнесу через співфінансування проєктів, надання податкових пільг, просування ініціатив щодо узгодження національних стандартів з міжнародними тощо. Нині простежується тенденція руху британської моделі в бік більш відкритої моделі, що робить її більш наближеною до американської [11, с. 82].

Таким чином, світовий досвід показує істотний вплив інститутів суспільства на розвиток соціальної відповідальності фірм, що забезпечує підвищення якості робочої сили, якість використовуваного капіталу й задоволення потреб в узгодженні інтересів усіх учасників господарських процесів в умовах становлення суспільства.

Висновки і пропозиції. Розвиток соціальної відповідальності відіграє важливу роль в управлінні компаніями, проте у вітчизняній практиці вона застосовується недостатньо. Хоча соціальна відповідальність є приватною ініціативою, значного розвитку вона отримує за рахунок стимулювання з боку представників громадянського суспільства і влади.

Державна політика у сфері соціальної відповідальності – невід'ємний елемент її системного розвитку. Така політика стимулює поширення інституційних норм соціальної відповідальності, створює умови для здійснення бізнесом соціальних інвестицій, являє собою спрямовані на бізнес-співтовариство законодавчі і додаткові ініціативи й реалізується багато в чому внаслідок активної позиції представників суспільства.

Список використаних джерел

1. Коваленко Є. В. Особливості розвитку корпоративної соціальної відповідальності в Україні. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 7. URL: <http://www.global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7-veresen-2015-r/1202-kovalenko-e-v-osoblivosti-rozvitku-korporativnoji-sotsialnoji-vidpovidalnosti-v-ukrajini>.
2. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Москва: Academia, 2004. 378 с.
3. Харючи С. Н. О необходимости законодательного стимулирования социальной ответственности бизнеса. *Юридический мир*. 2008. № 11. С. 61–64.
4. Файдор М. Ответственность бизнеса. *Деловой мир*. 2008. № 5. С. 66–69.
5. Шинкаренко О. Н. Корпоративная социальная ответственность и социальная (нефинансовая) ответственность. *Кадры предприятия*. 2013. № 7. С. 43–56.
6. Стратегія сприяння розвитку соціальної відповідальності бізнесу в Україні. URL: http://svb.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.
7. Курбатова М. В., Левин С. Н. Социальная ответственность российского бизнеса. *ЭКО*. 2005. № 10. С. 13.
8. Полуни К. А. Социальная отчетность корпораций в системе взаимодействия государства и бизнеса. *Вестник Финансовой академии*. 2009. № 2. С. 18–25.
9. Тютин Д. В. Эволюция нового государственного управления: логика эффективности, результативности и менеджмента публичных ценностей. *Теория и практика общественного развития*. 2014. № 5. URL: http://www.teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2014/5/ekonomika/tyutin.pdf.
10. Селіверстова Л. С. Формування стратегії корпоративної соціальної відповідальності. *Актуальні проблеми економіки*. 2015. № 7. С. 309–314.
11. Крылов А. Н. Корпоративная социальная ответственность: экономические модели – мораль – успех – устойчивое развитие. Москва: ИКАР, 2013. 450 с.

References

1. Kovalenko, Ye. V. (2015). Osoblyvosti rozvytku korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti v Ukraini [Features of Corporate Social Responsibility Development in Ukraine]. *Hlobalni ta natsionalni problemy ekonomiky – Global and national problems of the economy*, 7. Retrieved from <http://www.global-national.in.ua/issue-7-2015/15-vipusk-7-veresen-2015-r/1202-kovalenko-ev-osoblivosti-rozvitku-korporativnoji-sotsialnoji-vidpovidalnosti-v-ukrajini>.
2. Bell, D. (2004). *Griadushchee postindustrialnoe obshchestvo [The Coming Post-Industrial Society]*. Moscow: Academia [in Russian].
3. Khariuchy, S. N. (2008). O neobkhodymosti zakonodatelnoho stymulyrovaniya sotsyalnoi otvetstvennosti byznesa [On the necessity of legislative stimulation of social responsibility of business]. *Yurydycheskyi myr – Legal world*, 11, 61-64 [in Russian].
4. Faydor, M. (2008). Otvetstvennost byznesa [Business Responsibility]. *Delovoi mir – Business World*, 5, 66-69 [in Russian].
5. Shynkarenko, O. N. (2013). Korporativnaia sotsialnaia otvetstvennost i sotsialnaia (nefinansovaia) otvetstvennost [Corporate Social Responsibility and Social (Non-Financial) Liability]. *Kadry predpriiatiia – Enterprise Cadres*, 7, 43–56 [in Russian].
6. Stratehiia spriyannia rozvytku sotsialnoi vidpovidalnosti biznesu v Ukraini [Strategy to Promote the Development of Corporate Social Responsibility in Ukraine]. Retrieved from http://svb.ua/sites/default/files/201309_strategiya_spriyannya_rozvitku_svb_v_ukrayini.pdf.
7. Kurbatova, M. V., Levyn, S. N. (2005). Sotsyalnaia otvetstvennost rossiyskoho byznesa [Social responsibility of Russian business]. *ECO – ECO*, 10, 13 [in Russian].
8. Polunin, K. A. (2009). Sotsialnaia otchetnost korporatsii v sisteme vzaimodeistviia gosudarstva i biznesa [Social reporting of corporations in the system of interaction between the state and business]. *Vestnik Finansovoi akademii – Vestnik of the Financial Academy*, 2, 18-25 [in Russian].
9. Tiutin, D. V. (2014). Evoliutsiia novogo gosudarstvennogo upravleniia: logika effektivnosti, rezultativnosti i menedzhmenta publichnykh tsennostei [Evolution of a New Public Administration: The Logic of Efficiency, Effectiveness and Management of Public Values]. *Teoriia i praktika obshchestvennogo razvitiia – Theory and practice of social development*, 5. Retrieved from http://www.teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2014/5/ekonomika/tyutin.pdf.

ТЕОРЕТИЧНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

10. Seliverstova, L. S. (2015). Formuvannia stratehii korporatyvnoi sotsialnoi vidpovidalnosti [Formation of the strategy of corporate social responsibility / L.S. Seliverstova]. *Aktualni problemy ekonomiky – Current problems of the economy*, 7, 309–314 [in Ukrainian].

11. Krylov, A. N. (2013). Korporativnaia sotsialnaia otvetstvennost: ekonomicheskie modeli – moral – uspekhn – ustoichivoe razvitie [Corporate Social Responsibility: Economic Models – Moral – Success – Sustainable Development]. Moscow: ICAR [in Russian].

Лосовська Ніна Володимирівна – здобувач, Чернігівський національний технологічний університет (вул. Шевченка, 95, м. Чернігів, 14035, Україна).

Лосовская Нина Владимировна – соискатель, Черниговский национальный технологический университет (ул. Шевченко, 95, г. Чернигов, 14035, Украина).

Losovska Nina Volodumirivna – PhD student, Chernihiv National University of Technology (95 Shevchenka Str., 14035 Chernihiv, Ukraine).

E-mail: lnv_79@ukr.net